

**Тицька Я. О.**

*кандидат юридичних наук  
доцент кафедри державно-правових дисциплін  
факультету права та економіки  
Міжнародного гуманітарного університету  
Одеса, Україна*

## **ДОСВІД МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ АКАДЕМІЙ У ФОРМУВАННІ СТАНДАРТІВ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Аналіз становлення та розвитку правового виміру міжнародного наукового співробітництва має спиратися на певні формально визначені критерії, окресленню яких сприятиме дослідження аспектів становлення та розвитку відповідної міжнародної співпраці та міжнародно-правового відображення науки на прикладі виникнення, еволюції та припинення діяльності Міжнародної асоціації академій (англ. «International Association of Academies», далі – МАА).

Франк Грінуей йменує подібні процеси «науковою дипломатією» (англ. «science diplomacy»), вказуючи й на проведення конференцій, й на перспективи утворення міжнародних організацій. Він констатує, що у XIX ст. «європейські вчені виконували офіційні чи неофіційні дипломатичні ролі, використовуючи свої мережі для отримання конкурентної переваги в дискусіях про колонізацію віддалених територій, наприклад, під час Берлінської конференції 1884-1885 років» [3, р. 29]. Як констатують щодо цього дослідники, друга половина XIX століття «пережила дивовижний перший розквіт інституційного "наукового інтернаціоналізму" зі збільшенням числа міжнародних конференцій і заснуванням численних міжнародних організацій і конвенцій», зазначаючи що «між 1840 і 1914 роками можна нарахувати не менше 3000 міжнародних наукових заходів».

При цьому додається, що «це стосувалося не стільки співпраці між окремими особами, як представниками конкретних наукових або вчених дисциплін із відносно чітко визначеними спільними інтересами, скільки співпраці між великими науковими організаціями, які діяли у своїх відповідних країнах», що «були автономними утвореннями, репрезентантами національної діяльності в галузі науки» [1, р. 240]. Ф. Грінуей вказує, що саме у результаті таких зусиль у 1899 році була створена МАА [3, р. 29]; варто додати що цей крок був вкрай очікуваним як у вимірі монополізації міжнародного наукового співробітництва саме національними академіями наук, так й у контексті «буму» міжнародних

організацій з різноманітних питань, які виникали наприкінці XIX та на початку XX сторіччя. При цьому, як зазначає П. Альтер, на зламі XIX та XX століть співпраця між національними академіями, згідно з намірами її ініціаторів, «мала стати особливо яскравим прикладом висхідної інтернаціональності науки та навчання», оскільки, за тодішнім прислів'ям «вчені та дослідники мають батьківщину, а наука – ні», що насправді стало було «досить неадекватним відображенням реальної ситуації» та що «міжнародна співпраця в наукових і дослідницьких проєктах залежить від політичних умов і подій» [1, р. 242].

Процес утворення МАА відображений у статті в журналі «Nature» 1900 року, з якої випливає, що заснування та перше підготовче засідання цієї асоціації відбулося у німецькому Вісбадені, та що МАА була заснована як «міжнародний союз головних наукових організацій усього світу» десятима академіями, а саме Пруською королівською академією наук (Берлін), Королівське товариство наук (ганноверський Геттінген), Королівське саксонське товариство наук (Лейпциг), Королівське товариство (Лондон), Королівська баварська академія наук (Мюнхен), Академія наук (Париж), Імператорська академія наук (Петербург), Королівська академія (Рим), Імператорська академія наук (Відень) та Національна академія наук (Вашингтон) [8, р. 519].

До участі в МАА тоді були запрошені Королівська академія наук (Амстердам), Королівська бельгійська академія наук, літератури та образотворчого мистецтва (Брюссель), Угорська академія наук (Будапешт), Товариство наук (норвезька Крістіанія), Королівське товариство наук (Копенгаген), Королівська академія історії (Мадрид), Академія написів і літератури (Париж) та Академія моральних і політичних наук (Стокгольм) [8, р. 519]. Сучасні автори доводять, що сама ідея міжнародної співпраці між національними академіями виникла ще наприкінці XIX століття на щорічних конференціях німецьких академій, які з 1893 року були об'єднані разом у так званий Картель. Картель був слабко пов'язаним та неформальним союзом академій і вчених товариств Геттінгена, Лейпцига, Мюнхена та Відня, який із самого початку намагався розширити коло академій-учасників [1, р. 242]. Таким чином ідея МАА явно була витребувана часом та після її формування спостерігається певна боротьба постфактум щодо пріоритету висування відповідної наднаціональної ініціативи.

П. Альтер додатково зазначає, що ідея перетворення Картелю на універсальну організацію академій наук обговорювалася під час підготовки до щорічної конференції Картелю в Лейпцигу в 1897 р., в якій неофіційно брали участь представники Королівського товариства. Тоді вперше відкрито обговорювався план розширення кола учасників і включення інших європейських академій, у чому взяв активну участь

член Королівського товариства фізик Артур Шустер, та геттінгенський математик Феліксом Кляйном, іноземний член Королівського товариства з 1885 року, якій також мав подібну неформальну дискусію з секретарем Академії наук у Парижі [1, р. 242].

При цьому, у якості практичних передумов потреби утворення МАА, було заявлено необхідність утворення глобального Каталогу наукових праць, оскільки за тодішніми даними Королівського товариства «тільки в галузі позитивних наук щорічний каталог повинен містити сімнадцять томів і близько двохсот тисяч записів, завдання, яке, очевидно, може бути успішно виконане лише спільними міжнародними зусиллями». МАА було інституціоналізоване шляхом затвердження Регламенту (англ. «Rules»), який визначив «приймання нових академій, конституцію ради та комітету, проведення загальних зборів кожні три роки та режим правління в період між загальними зборами» [8, р. 519].

У цілому роль Королівського товариства в утворенні МАА, зокрема у форматі розширення кола учасників союзу академій є безперечною. Сучасні автори доводять, що Королівське товариство наполягало на участі паризької Академії наук і її включенні в планування діяльності Асоціації з самого початку [1, р. 242]. Примітними є доводи П. Альтера про те, що саме підготовка до утворення МАА призвела до формування у Великобританії, крім Королівського товариства, ще й Британської академії, яка була сформована у 1901 році та потім вступила у МАА окремо [7, р. 258]. Тому не дивно, що перший список членів новоутвореної академії включив 49 імен, «які поєднували політичну важливість із науковою визначністю», зокрема колишніх прем'єр-міністрів, міністрів, депутатів парламенту тощо [1, р. 242].

Як констатують сучасні автори, «з погляду кількості академій, які приєдналися до МАА, асоціація розвивалася дуже добре», й на Генеральній асамблеї МАА в Лондоні 1904 р. було двадцять академій, та на останній Генасамблеї МАА 1913 року до неї приєдналися Королівське товариство Единбурга та «Societas Scientiarum Fennica» з Гельсінкі. Всього було проведено п'ять Генеральних асамблей МАА, а шоста мала відбутися в Берліні в 1916 році. На початок Першої світової війни МАА нараховувала 24 члени з 16 країн, до неї належали всі важливі академії Європи, а несвропейські академії були лише невеликою мірою представлені в асоціації через їх практичну відсутність у вимірі європейського імперіалізму та колоніалізмут[1, р. 251].

Водночас, як ще на початку діяльності МАА вказувалося у «Nature», «важливо, щоб усі ті, хто багато чого очікує від асоціації, пам'ятали, що до цього має пройти час; що за своєю природою академії є структурами, які рухаються з певною повільністю; і цей час слід дати новій асоціації, щоб потроху створити засоби, за допомогою яких вона зможе

реалізувати всі надії, які вона породила» [8, р. 520]. Втім, часу у МАА точно не виявилось, бо ця інституція стала заручницею Першої світової війни, з урахуванням того, що у складі МАА було водночас багато національних академій країн Троїстого Союзу.

Як констатують фахівці, одною з підстав розпуску МАА переможцями Першої світової став «Маніфест дев'яносто трьох», підписаний професурою Німеччини у 1914 році, який відкидав порушення цією країною норм міжнародного права та виправдовував форми та методи ведення війни. Тому МАА була замінена переможцями в 1919 році Міжнародною дослідницькою радою (англ. «International Research Council»). Формуванню ради передувало проведення трьох конференцій, у Лондоні, Парижі та Брюсселі, між жовтнем 1918 та липнем 1919 року, які за підсумком об'єднали наукові установи 20 країн-переможців Першої світової [4, р. 7]; [5, р. 341]; [9, р. 243].

Таким чином, утворенню МАА передувало делегування владою та суспільствами держав XVI-XIX сторіч функцій організації наукового життя та, відповідно, міжнародної наукової співпраці до національних академій наук, що призвело до отримання ними певних рис наднаціональної правосуб'єктності. Виникненню МАА сприяли погляди кінця XIX сторіччя щодо доцільності максимальної інтернаціоналізації науки та приховування при цьому ролі державної влади в організації наукової роботи, та й тодішній «бум» утворення міжнародних організацій.

### Література:

1. Alter P. The Royal Society and the International Association of Academies 1897-1919. *Notes and Records of the Royal Society of London*. 1980. Vol. 34, No. 2. P. 241-264.
2. Cock A.G. Chauvinism and internationalism in science: the International Research Council, 1919-1926. *Notes and Records of the Royal Society of London*. 1983. Vol. 37. Issue 2. P. 249-288.
3. Greenaway F. *Science International: A History of the International Council of Scientific Unions*. Cambridge: Cambridge University Press. 1997. 291 p.
4. Fox R. The International Research Council and Its Unions: 1919-1931. *Chemistry International*. 2019. Vol. 41. Issue 3. P. 7-8.
5. International Organisation of Science. *Nature*. 1919. Vol. 102. P. 341-342.
6. Schroeder-Gudehus B. Challenge to Transnational Loyalties: International Scientific Organizations after the First World War. *Science Studies*. 1973. Vol. 3. P. 93-118.

7. Schuster A. International Science. Speech delivered at the Royal Institution, 18 May 1906. *Nature*. 1906. Vol. 74. P. 258-260.
8. The International Association of Academies. *Nature*. 1901. April. Vol. 63. P. 519–520.
9. The International Research Council. *Science*. 1922. Vol. 56. P. 243-244.